

УДК 614.31:351.862.4:33

Попович М. П.,

porovych91@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2915-0398,

Researcher ID: F-6218-2019,

асистент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Попович А. І.,

porovychandriy1985@gmail.com,

магістр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

СУТНІСТЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ МІСЦЕ У СТРУКТУРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ

***Анотація.** Питання розгляду продовольчої безпеки є дуже актуальним на глобальному рівні. У наш час забезпечення людства продуктами все більше стає найважливішою проблемою XXI століття. Її вирішення є важливим пріоритетом державної політики кожної держави та предметом наукових досліджень. У статті визначено актуальність дослідження поняття продовольчої безпеки як складової економічної безпеки. Розглянуто та систематизовано наукові напрацювання щодо визначення поняття продовольчої безпеки. Визначено, що гарантування продовольчої безпеки населення є об'єктом наукових досліджень. Доведено, що продовольча безпека займає особливе місце в життєзабезпеченні суспільства, оскільки наявність продовольства є основною умовою життєдіяльності людини. Продемонстровано основні напрями ефективної політики продовольчої безпеки. Визначено та охарактеризовано продовольчу безпеку через її складові. Розглянуто складові та принципи формування продовольчої безпеки. З'ясовано основні виміри продовольчої безпеки. Розглянуто особливості продовольчої безпеки. Проведено аналіз рівня споживання основних видів продуктів харчування населення України. Визначено ключові загрози продовольчої безпеки України. Виявлено, що продовольча безпека безпосередньо впливає на здоров'я нації і, як наслідок, визначає демографічну безпеку. Підтверджено актуальність питання забезпечення населення високоякісними продуктами харчування на рівні науково обґрунтованих норм споживання при платоспроможному попиті та гарантування продовольчої безпеки країни. В результаті встановлено, що безпека харчових продуктів займає важливе місце в гарантуванні безпеки держави поряд із іншими видами безпеки, а також тісно з ними пов'язана.*

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, продукти харчування, норма споживання.

Porovych M. P.,

porovych91@ukr.net, ORCID ID: 0000-0003-2915-0398,

Researcher ID: F-6218-2019,

Teaching Assistant, Department of Accounting, Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Porovych A. I.,

porovychandriy1985@gmail.com,

Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

THE ESSENCE OF FOOD SECURITY AND ITS PLACE IN THE STRUCTURE OF ECONOMIC SECURITY OF STATES

***Abstract.** The problem of addressing food security is very relevant at the global level. Nowadays, the problem of providing humanity with products is increasingly becoming the most important problem of the 21st century. Its solution is an important priority of the state policy of each state and the subject of scientific research. The article determines the relevance of the study of the concept of food security as a component of economic security. The scientific work on defining the concept of food security is considered and systematized. It is determined that providing food security to the population is an important priority of the state policy of any state and the object of scientific research. It has been proven that food security occupies a special place in the life support of society, since the availability of food is the main*

condition for human life. The main areas of effective food security policy are revealed. Food security through its components is defined and characterized. The components and principles of food security are considered. The main dimensions of food security have been clarified. The peculiarities of food security and threats to its influence are considered. An analysis of the level of consumption of the main types of food products of the population of Ukraine was carried out. The key threats to Ukraine's food security are studied. It has been found that food security directly affects the health of a nation and, as a result, determines demographic security. The urgency of providing the population with high-quality food at the level of scientifically sound consumption norms in terms of effective demand and guaranteeing food security of the country has been confirmed. As a result, it was determined that the safety of food products occupies an important place in ensuring the security of the state along with other types of security, and is also closely related to them.

Key words: food security, economic security, food, consumption rate.

JEL Classification: Q18, L51

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-15>

Постановка проблеми. Головною стратегією державної аграрної політики є досягнення продовольчої безпеки, яка виступає пріоритетом національної безпеки України. Фізіологічними ресурсами для кожної пересічної людини є продукти харчування і основним завданням будь-якої країни є гарантування доступу цих ресурсів для своїх громадян. Звідси випливає: всі країни світу поділяються лише на дві групи за основною ознакою продовольчої безпеки, спроможністю надати харчову продукцію: країни-експортери та країни-імпортери. Здатність будь-якої держави забезпечувати внутрішню потребу в продуктах харчування та збільшувати експортний продовольчий потенціал визначає сильну сторону розвитку держави. Тому продовольча безпека є ознакою економічно розвинутої та сильної держави. Оцінка продовольчої безпеки має як практичне значення, так і суто інформаційно-пізнавальне.

Аналіз реального стану продовольчої проблеми та її розвитку в часі дає можливість як виробити стиль поведінки суспільства, так і розробити конкретні заходи, спрямовані на попередження та максимальне зниження дії негативних факторів впливу на погіршення продовольчого забезпечення. Можна стверджувати: всі фактори, які сприяють успішному розвитку вітчизняного АПК, гарантують відповідне зростання продовольчої безпеки і, навпаки, все, що негативно впливає на розвиток АПК, спричиняє зростання продовольчої загрози. В сучасних умовах проблема продовольчої безпеки не тільки не втратила свою актуальність, а зростає до такого рівня, що стає фактором економічної безпеки будь-якої економічної системи.

У концепції національної безпеки більшості розвинених країн світу питання продовольчої безпеки займає чільне місце. Інтеграція України у світове та європейське співтовариство актуалізує зазначену проблему, адже держава може проводити незалежну політику лише тоді, коли вона за будь-яких умов гарантує продовольче забезпечення, особливо політику, спрямовану на створення умов для гідного рівня життя людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Продовольча безпека є важливим елементом соціально-економічної політики держави як у

локальному, так і в глобальному вимірах, оскільки поряд із беззаперечною місією забезпечення національного суверенітету визначає її статус на міжнародній агропродовольчій арені.

Постійне зростання чисельності населення, підвищення рівня використання природних ресурсів на фоні зменшення їх запасів створюють багато ризиків для продовольчої безпеки як людей, так і країни в цілому. Проблема гарантування продовольчої безпеки завжди залишалася в центрі наукового інтересу вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед вітчизняних економістів-аграрників особливо змістовні пропозиції щодо формування системи продовольчої безпеки України в ході реалізації Цілей сталого розвитку знайшли відображення у роботах О. Бородіної, С. Григор'єва, В. Данкевича, Т. Зінчук, О. Скидана, О. Яценко та ін. Пильну увагу на обґрунтуванні індикаторів оцінки продовольчого забезпечення зосередили О. Горняк, В. Залізнюк, Г. Калетнік, О. Кондра, Ю. Лузан, М. Одінцов, С. Ревенко, А. Рудич, С. Урба, Ю. Юрченко та ін. Але, разом з тим, не применшуючи праці науковців, варто наголосити: ретельного вивчення потребує розуміння сутності та місця продовольчої безпеки в структурі економічної безпеки України.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення сутності продовольчої безпеки та визначення рівня продовольчого забезпечення в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Основним напрямом ефективної політики продовольчої безпеки є забезпечення населення продуктами харчування на рівні, який гарантує якісні умови життя та життєдіяльності суспільства, а також забезпечує стає суспільне відтворення на основі розширеного виробництва [1, 2, 3]. Тому обов'язком держави є створення ефективної системи доступу до якісних та безпечних продуктів харчування для всіх громадян.

Враховуючи те, що близько 30% громадян України перебувають за межею малозабезпеченості (за сукупним місячним доходом із розрахунку на душу населення), професор Дроздяк І. називає щонайменше два ключові дестабілізуючі фактори формування продовольчої безпеки, а саме:

1) наростаюче згортання масштабів агропромислового комплексу і зменшення обсягів виробленої продукції, зниження ефективності її виробництва; 2) значне скорочення реальних доходів населення і доступності для нього харчових продуктів [13, с. 22]. Крім того, на сучасному етапі виникають серйозні загрози глобальній продовольчій безпеці. Воєнні дії, що ведуться РФ на території України, вкрай негативно впливають на функціонування продовольчих систем; очікуються, зокрема, такі їх наслідки:

– Порушення цілісних ланцюгів постачання продукції сільського господарства та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві), а також діяльності щодо створення доданої вартості в АПК, пов'язаної з виробництвом, переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів.

– Зрив посівної кампанії, що є особливо загрозливим, зважаючи на високі світові ціни на газ і, відповідно, міндобрива [14]. Активні бойові дії наразі відбуваються в тих областях, де вирощують більшу частину пшениці – Харківській, Одеській, Запорізькій. Сукупно це призведе до зменшення врожайності, зборів і експорту зернових.

– Ускладнений експорт української продукції на зовнішні ринки через блокування портів України з боку РФ (60% сільськогосподарської продукції України експортується морем), що негативно вплине насамперед на країни, які залежать від імпорту харчової продукції.

Серед серйозних загроз глобальній продовольчій безпеці – подальше підвищення світових цін на продовольство (згідно з прогнозом ФАО від 11.03.2022 через війну в Україні світові ціни на продукти харчування та корми можуть зрости на 20%) [4].

Центральним елементом продовольчої безпеки є продовольче забезпечення, у структурі якого необхідно виділити чотири складові. Наявність продуктів харчування доступна в трьох видах. Фізична доступність включає просту доступність основних продуктів на споживчому ринку, економічна доступність – фінансову можливість їх придбати, а соціальна доступність – мінімальну диференціацію споживання основних товарних груп різними верствами населення.

У цьому сенсі логічно стверджувати, що продовольчу безпеку необхідно передусім розглядати з точки зору гарантування економічної безпеки, оскільки остання локалізує іманентні можливості та визначає стратегічні вимоги соціально-економічного зростання з метою досягнення суспільного добробуту. На рисунку 1 показано місце продовольчої безпеки в структурі економічної безпеки держави.

З переходом до ринкових відносин значно змінилися рівень і структура споживання продовольства населенням, на які впливає низка чинників: національні особливості харчування;

географічне положення; клімат території; віковий склад населення; організаційно-економічні фактори, що визначають обсяги власного виробництва продовольства, його доведення до споживачів, можливості ввезення дефіцитних видів продовольства і сировини для його виробництва, наближеність до споживачів [3].

Аналіз споживання на одну особу основних харчових продуктів у країні свідчить: аграрно-продовольчий ринок України функціонує в умовах низького попиту основної маси населення практично на всі види продовольства. Сформований рівень споживання практично за всіма продуктами перебуває нижче рівня 2018 року: м'яса і м'ясопродуктів – на 4,4 кг, молока і молокопродуктів – на 20,9, яєць – на 36, хлібних продуктів – на 7,6 кг. Меншою мірою скоротилося споживання риби і рибопродуктів – на 3,8 кг, овочів і баштанних – на 3,6 кг, відновився обсяг споживання картоплі (табл. 1).

Не вдаючись до детального розгляду зазначеного в табл. 1, з даних можна зробити деякі узагальнення щодо стану споживання їжі населенням: за 30 років в Україні спостерігається тенденція чіткої дестабілізації споживання основних продуктів харчування, як за абсолютною величиною, так і за структурою раціону. Брак споживання одних продуктів, особливо тваринного походження, компенсується надмірним споживанням інших.

В Україні залишається негативна тенденція скорочення поголів'я продуктивної худоби, що в найближчі роки приведе до кризової ситуації в забезпеченні населення продуктами харчування тваринного походження, а це, своєю чергою, може спричинити соціальну дестабілізацію в суспільстві, враховуючи те, що саме індустріальні регіони найгірше забезпечені такими продуктами.

Отже, враховуючи наведені дані щодо подальшого розвитку кризових явищ у сфері сільськогосподарського виробництва, особливо тваринництва, з метою гарантування продовольчої безпеки та стабільної економічної ситуації важливими напрямками державної підтримки є: паритетно - галузеві зв'язки сільського господарства з іншими галузями економіки; підтримання рентабельності аграрного сектору економіки на рівні середньої норми прибутку економіки України, проведення ефективної антимонопольної політики, цінове регулювання продукції природних монополій, встановлення мінімальних гарантованих цін за рахунок механізму запровадження державних інвестицій; фінансування державних цільових програм (племінна справа в рослинництві, тваринництво); удосконалення податкової та бюджетної політики; фінансова підтримка страхування ризиків аграрного виробництва; підвищення рівня платоспроможності попиту населення на продукти харчування.

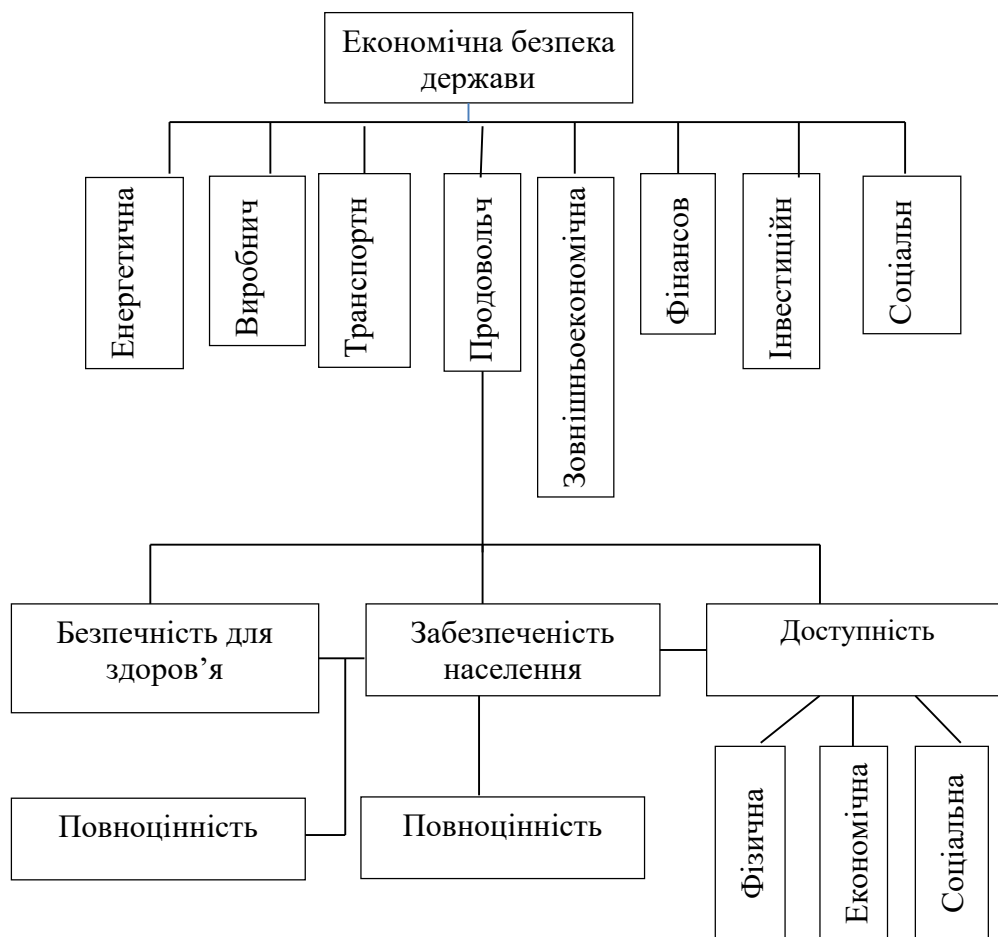

Рис. 1. Продовольча безпека в структурі економічної безпеки держави [2]

Таблиця 1

Рівень споживання основних видів продуктів харчування населення України (в розрахунку на 1 особу в рік, кг)

Продукти харчування	Мінімальні норми	Раціональні норми	Рік				
			2018	2019	2020	2021	2022
М'ясо і м'ясопродукти	52	80	56,1	54,1	50,9	51,4	51,7
Молоко і молокопродукти	341	380	220,9	222,8	209,9	209,5	200,0
Яйця, шт.	231	290	309	310	280	267	273
Хліб і хлібопродукти	94	101	108,4	108,5	103,2	101,0	100,8
Картопля	96	124	135,4	141,0	137,5	139,8	143,4
Овочі і баштанні	105	161	163,3	163,2	160,8	163,7	159,7
Плоди та ягоди	68	90	56,3	52,3	50,9	49,7	52,8
Риба і рибопродукти	12	20	14,6	11,1	8,6	9,6	10,8
Цукор	32	38	37,1	36,3	35,7	33,3	30,4
Олія	8	13	13,3	13,1	12,3	11,7	11,7

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. На підставі проведених досліджень можна зробити висновок: безпека харчових продуктів займає важливе місце в гарантуванні безпеки держави поряд із іншими видами безпеки, а також тісно з ними пов'язана. Наприклад, продовольча безпека пов'язана з енергетичною, безпосередньо впливає на здоров'я нації, а отже, визначає демографічну безпеку. Крім того, продовольча безпека держави має гарантувати і за будь-яких умов забезпечувати попит населення на екологічно чисті продукти харчування на рівні науково обґрунтованих норм споживання з платоспроможним попитом за умов, коли на такі продукти витрачається третина доходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення : наук. доп. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 40 с.
2. Мостова А. Д. Сучасний стан продовольчої безпеки України та методичні підходи до його оцінки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 43. С. 59-68.
3. Немченко В. В. Продовольча безпека України. *Зб. наук. пр. ВНАУ*. Сер.: Економічні науки. 2012. № 4(70). Т. 2. С. 179-183.
4. Report World Food Summit: "Rome Declaration World Food Security". Rome, 1996. URL: <https://www.fao.org/3/w3548e/w3548e00.htm>.
5. Алексеева Я. Наукові засади визначення продовольчої безпеки. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 42. С. 100-107.
6. Бородина О. М. Убезпечення сільського розвитку життя: європейська політика, орієнтири для України. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 20-33.
7. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 6-21.
8. Conway G., Barber E. After the Green Revolution Sustainable Agriculture for Development. London, U.K. : Earthscan Publication, 1990. P 6.
9. Лукинов І. І., Саблук П. Т. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України. *Економіка України*. 2000. № 9. С. 62-81.
10. Про продовольчу безпеку України : Постанова Верховної Ради України Про прийняття за основу проекту Закону України від 28.04.2011 р. № 8370-1. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html.
11. Тернавська І. Б. Дефініція категорії продовольча безпека та її еволюція. *Економіка та держава*. 2015. № 7. С. 44-48.
12. Дроздяк І. Продовольча безпека України: проблеми і перспективи. *Аграрна економіка*. 2020. Т. 7. № 1-2. С. 16-22.
13. Напад на Україну суттєво позначиться на світовому ринку зерна. USDA. URL: <https://biz.censor.net/n3323645>.

14. Україна й надалі залишається житницею світу. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-j-nadali-zalishayetsya-zhitniceyu-svitu/>.

15. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

REFERENCES

1. Lupenko, Yu. O. and Khodakiv'ska, O. V. (2016), *Naukovi zasady zaprovadzhennia rynkovoho obihu zemel' sil'skohospodars'koho pryznachennia* : nauk. dop., NNTs «IAE», Kyiv, 40 s.
2. Mostova, A. D. (2019), *Suchasnyj stan prodovol'choi bezpeky Ukrainy ta metodychni pidkhody do joho otsinky, Prychornomors'ki ekonomichni studii*, № 43, s. 59-68.
3. Nemchenko, V. V. (2012), *Prodovol'cha bezpeka Ukrainy, Zb. nauk. pr. VNAU*. Ser.: Ekonomichni nauky., № 4(70). Т. 2., s. 179-183.
4. Report World Food Summit: "Rome Declaration World Food Security" (1996), Rome, available at: <https://www.fao.org/3/w3548e/w3548e00.htm>.
5. Aliksieieva Ya. (2015), *Naukovi zasady vyznachennia prodovol'choi bezpeky, Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnia*, vyp. 42, s. 100-107.
6. Borodina, O. M. (2020), *Ubezpechennia sil'skoho rozvytku zhyttia: ievropejs'ka polityka, oriientyry dlia Ukrainy, Ekonomika APK*, № 2, s. 20-33.
7. Hladij, M. V. and Luzan, Yu. Ya. (2020), *Ahrarni transformatsii ta selians'ki hospodarstva v systemi prodovol'choi bezpeky Ukrainy, Ekonomika APK*, № 5, s. 6-21.
8. Conway G. and Barber E. (1990), *After the Green Revolution Sustainable Agriculture for Development*, Earthscan Publication, London, U.K., r. 6.
9. Lukinov, I. I. and Sabluk, P. T. (2000), *Pro stratehiiu transformuvannia APK ta zabezpechennia prodovol'choi bezpeky Ukrainy, Ekonomika Ukrainy*, № 9, s. 62-81.
10. Pro prodovol'chu bezpeku Ukrainy : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy Pro pryjniattia za osnovu proektu Zakonu Ukrainy vid 28.04.2011 r. № 8370-1, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html.
11. Ternavs'ka, I. B. (2015), *Definitsiia katehorii prodovol'cha bezpeka ta ii evoliutsiia, Ekonomika ta derzhava*, № 7, s. 44-48.
12. Drozdjak I. (2020), *Prodovol'cha bezpeka Ukrainy: problemy i perspektyvy, Ahrarna ekonomika*, Т. 7. № 1-2, s. 16-22.
13. Napad na Ukrainu suttievo poznachyt'sia na svitovomu rynku zerna. USDA., available at: <https://biz.censor.net/n3323645>.
14. Ukraina j nadali zalyschaiet'sia zhytnytseiu svitu, available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-j-nadali-zalishayetsya-zhitniceyu-svitu/>.
15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 05 січня 2024 року